

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 321

«GLOBAL STATE» В ТЕОРІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ М. ШОУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

«GLOBAL STATE» IN THE GLOBAL SECURITY THEORY M. SHOW: POLITICAL AND LEGAL ASPECTS

Алексєєнко І.В.,

доктор політичних наук, професор,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Курас А.І.,

кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту соціології
Національної академії наук України

Сьогодні людство поставлене перед вибором: слідуватиме воно вже сформованою схемою відносин між усіма акторами глобальної сцени, чим досягатиме об'єднання ціною деградації, загострення глобальних політичних, економічних, соціальних й екологічних проблем, диспропорцій і конфліктів у світі чи зможе реалізувати інший шлях розвитку, заснований на принципах розуму, моральності й моралі в глобальному масштабі для запобігання глобальним проблемам, катастрофам і встановленню принципово нового світового порядку та забезпеченню його сталого розвитку.

Ключові слова: глобалізація, глобальна держава, тероризм, сталий розвиток, безпека.

Сегодня человечество поставлено перед выбором: будет оно следовать уже существующей схеме отношений между актерами глобальной сцены, чем достигнет объединения ценой обострения глобальных политических, экономических, социальных, экологических и других проблем, диспропорций, конфликтов в мире или окажется в состоянии реализовать иной путь развития, основанный на принципах разума, нравственности и морали, в глобальном масштабе для предотвращения глобальных проблем, катастроф и установления нового мирового порядка, обеспечивающего устойчивое и безопасное развитие.

Ключевые слова: глобализация, глобальное государство, терроризм, устойчивое развитие, безопасность.

Today, humanity is faced with a choice: will it follow the already existing pattern of relations between the actors of the global scene, and thereby achieve unification at the cost of exacerbating global political, economic, social, environmental and other problems, disproportions, conflicts in the world, or will it be able to realize a different path of development based on the principles of reason, morality and morals, on a global scale, to prevent global problems, catastrophes, and establish a new world order, ensure sustainable and safe development.

Key words: globalization, global state, terrorism, sustainable development, security.

Постановка проблеми. Безпека є однією з ключових потреб нормальної життєдіяльності людини, соціуму, держави. Для України це стало особливо очевидним після початку збройного конфлікту на Сході. Водночас зберігали свою актуальність такі глобальні виклики і загрози, як тероризм, організована злочинність, погіршення стану навколишнього природного середовища, нелегальна міграція, що дістало відображення у нормативно-правових актах, які регулювали питання національної безпеки України

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародних безпекових студіях наприкінці

XX ст. відбулося переосмислення концепції безпеки і ролі держави, що призвело до зміщення уваги з держави (як основного об'єкта) на людину та її потреби, розширення переліку загроз, уміщення їх до загального контексту глобалізації. Ці питання знайшли відображення у працях Дж. Барнетта, Б. Бузана, К. Бута, О. Вейвера, С. Енлоє, Р. Каплана, Дж. Тікнера, Р. Б. Дж. Уокера та ін.

Однак в Україні теоретичні праці, присвячені безпеці в глобалізованій державі, все ще послуговуються поняттям національної безпеки, що використовується в контексті політичної культури

(Н. Белоусова), визначення загроз (О. Хилько) або в компаративному аспекті (Л. Шипілова). Набагато краще суть концепції безпеки розкривається через підхід до неї з точки зору міжнародної політики. Безпосередньо зовнішньополітичний вимір національної безпеки представлений у роботах О.С. Бодрук та Л. Чекаленко. Чимало досліджень присвячені безпековим процесам на Європейському континенті: еволюції (Г. Заворітня), правовим засадам (М. Микієвич), особливостям узгодження спільних принципів (Є. Рябоштан), впливу розширення Євросоюзу (О. Семенюк). Уміщеність України в євроінтеграційні безпекові процеси аналізується О. Гладенко, О. Ковальновою, М. Пендюрою, Т. Сауляк, І. Храбан. Дещо менша увага приділяється євроатлантичній інтеграції, зокрема ролі НАТО у формуванні сучасної системи міжнародної безпеки (О. Полторацький), зовнішній політиці нових держав (С. Федуняк), особливостям партнерських відносин з Україною (К. Біла) та перспективі її вступу в альянс (О. Палій). У контексті вступу до воєнно-політичних блоків політологи практично ігнорують питання нейтралітету: якщо В. Вдовенко виступає проти нейтрального статусу України, то Н. Мельник обґрунтовує його переваги.

Детально вітчизняними вченими проаналізовано військові аспекти національної безпеки, зокрема з точки зору військової могутності держави (В. Смолянук), інтеграції з НАТО (В. Панасюк, І. Фанін), загроз посилення глобалізаційних викликів (І. Алексеєнко), інформаційних воєн (В. Петров) тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Водночас потребують подальшого наукового аналізу мікрополітичні проблеми в контексті глобалізації, що свідчить про поглиблення взаємозв'язків світової і мікрополітики як наукових сфер дослідження, спільним предметом яких стає аналіз проблем глобальної й особистої безпеки, демократизації глобального політичного процесу, забезпечення керованості глобальним розвитком на всіх рівнях організації (від мікрорівневих зв'язків вільної особистості до всесвітнього рівня меґасупільства).

Виклад основного матеріалу дослідження. Новий світ, що формується, стає все більш непередбачуваним у своєму розвитку. Символічним осередком глобальних викликів сучасності (як сукупностей найгостріших глобальних проблем, які постають перед світовою цивілізацією у XXI ст.) став феномен міжнародного тероризму і його різновид – глобальний терор як терор нового типу, що, на відміну від традиційного терору, спрямований проти конкретних осіб, характер демоциду (масових убивств).

До кінця XX ст. тероризм перетворився в одну з найгостріших глобальних проблем сучас-

ності. З одного боку, тероризм пов'язаний із глобалізацією і є наслідком породжених нею суперечностей у складному процесі зміни характеру державності, дисфункціональними збоями у світовій системі державного суверенітету. Тероризм є викликом суверенітету націй-держав, їх монополії на насильство. За своєю природою він транснаціональний і нівелює здатність суверенних держав контролювати транскордонні зв'язки [8, р. 97]. Тероризм став методом нав'язування своєї волі шляхом незаконного (несанкціонованого системними нормами) застосування насильства, підризу монополії сучасної держави на насильство – ключового компонента суверенітету.

З іншого боку, тероризм сам значно впливає на розгортання глобальних процесів. Він не зупиняється на кордонах держави, а створює мережу відносин, що перетинають кордони так, що боротьба з тероризмом вимагає міжнародних зусиль і набуває транскордонного характеру. Більш реальним стає процес становлення терористичного мережного світу як альтернативної глобалізації, що протистоїть інтеграції й суспільній згоді, демократії й співробітництву, згладжуванню й частковому подоланню соціальних суперечностей. Тим самим міжнародний тероризм загрожує самим основам демократичного політичного світоустрою так, що процеси глобалізації й пов'язані з ними глобальні ризики висувують нові орієнтири світової політики.

Світова політика орієнтована на розв'язання проблем, породжуваних глобалізацією. Сьогодні глобального характеру набуває проблема безпеки в глобалізованому світі [7, р. 257]. Світова політика наголошує на питаннях глобальної безпеки в тісному зв'язку з проблемами особистої безпеки, які багато в чому сприяють об'єднанню інтелектуальних зусиль представників зазначеної наукової дисципліни з дослідницькою активністю представників сучасної мікрополітики, які спеціалізуються на аналізі безпеки на мікрорівні (як стану захищеності життєво важливих).

Сьогодні світова політика орієнтована на пошук ефективних рішень проблем безпеки і вбачає їх у створенні глобальної системи протидії сучасним загрозам і викликам глобалізації. Система покликана забезпечувати міжнародну стабільність і стійкий розвиток на тривалу перспективу на основі політичного регулювання глобальних процесів. Прообразом системи, яка спирається на стратегію примусу з метою короткострокового запобігання тероризму, розглядається міжнародна антитерористична коаліція, а також мережа механізмів і угод, створених її учасниками для забезпечення безпеки у світі у відповідь на виклики тероризму [4, р. 87]. Водночас дедалі очевиднішим стає розуміння того, що стратегія примусу й стримування екстремізму не може гарантувати досягнення довгострокової безпеки в глобальному світі.

Світова політика знаходиться перед необхідністю встановлення нових пріоритетів політики глобальної безпеки, можливостей і засобів політичного регулювання глобальної сфери [2, р. 77].

Глобалізація політики відображає потребу ствердження пріоритету загальнолюдських цінностей. Сучасні аналітики дедалі більше уваги звертають на те, що для забезпечення довгострокової глобальної безпеки засобами політики важливим є розуміння механізмів функціонування світу глобальної політики, в якому істотне значення відіграє характер наявної політичної культури та свідомості.

Характерно, що послідовники традиційних підходів до розуміння міжнародних відносин у сучасному світі, осмислюючи проблематику глобальної безпеки й згоди, акцентують увагу на мікрорівневих процесах і явищах в асиметричному глобальному суспільстві. Р. Джексон у своїй роботі «Глобальна згода» звертається не стільки до мегарівневих аспектів безпеки, скільки до концепції безпеки особистості та ідеї індивідуальної безпеки, співвідносячи її з концепціями глобальної й національної безпеки. Обґрунтовуючи свій підхід до концептуалізації глобальної згоди, Р. Джексон підкреслює, що на індивідуальному рівні люди по-різному осмислюють світ і дотримуються цінностей і стандартів, які різняться так, що концепція безпеки для представників постмодерністської культури має зовсім інше значення, ніж для багатьох інших [1, р. 25], зокрема членів транзитних суспільств, особливо маргіналів глобалізації, для яких безпека особистості, а в низці випадків навіть власна індивідуальна безпека практично не має ціннісного значення, що пояснює природу актів насильства й агресії з боку тих, хто становить реальну загрозу безпеці особистості й людському співтовариству загалом.

У цьому разі цілком очевидним є інституціональний підхід до розв'язання проблем глобальної безпеки й безпеки особистості, заснований на ідеї глобальної згоди, яка базується на суверенітеті держав, що підтримують територіальну єдність, політичну незалежність країн і насильства, що втримуються від застосування сили або порушують державний суверенітет. Водночас Р. Джексон апелює до релігійних й ідеологічних аспектів системи глобальної згоди, оцінюючи їх із погляду потенційного внеску в забезпечення безпеки глобального світоустрою, а саму систему глобальної згоди як таку, що зменшує ризики «політичної конфронтації, заснованої на конфлікті цінностей» [9, с. 291].

У цьому ж, проте більш радикальному інституціональному ключі розглядає проблему Мартін Шоу, висувуючи ідею глобальної держави (Global State) як гаранта безпеки в епоху глобальності, що є антитезою мікрополітичним ідеям і підходам до

розуміння проблеми. Однак слід урахувати ідеалістичну природу інституціонального підходу в теорії глобальної держави М. Шоу. Поняття глобального вводиться М. Шоу як якась тріада, представлена взаємозалежними концепціями глобальності, глобальної революції і глобальної держави. Тлумачення глобалізації в теорії М. Шоу виключають розуміння її як процесу, вона тлумачиться як стан або кондиція, тобто як глобальність. При цьому сутність глобальності становлять не нові соціальні структури, що формуються, і їх взаємозв'язки, а нове соціальне значення, зміст, формування якого становить зміст цієї трансформації, під якою розуміються досягнення спільності свідомості людського співтовариства на світовому рівні, що суттєво відрізняє цю теорію від традиційних теорій глобалізації. Ідеалістичність визначення глобальності М. Шоу полягає в розумінні її як стану глобальної свідомості, а сама глобальність уявляється як стан, у якому соціальні відносини «стають глобальними тоді, коли вони значною мірою й досить постійно регулюються усвідомленням загальності рамок існування світового людського суспільства» [6, р. 45].

Викликає інтерес не власне нестандартність підходу М. Шоу, що відрізняє його теорію від постмодерністських підходів, які акцентують увагу на змінах культури як каузального фактора глобальних проблем, і від традиційних теорій глобалізації, що ставлять у центр уваги аналіз технологічних і економічних змін. Іноваційність дослідження М. Шоу полягає в обґрунтуванні значущості для функціонування світу глобальної політики політичної свідомості, зокрема осмислення проблематики планетарного політичного мислення, має певне прикладне значення для розробки нормативної моделі загальнодемократичного світоустрою й концепції політики глобальної безпеки, що налічує її нові елементи і характеристики і не тільки аспекти, пов'язані з формуванням глобальної політичної культури, а й такий важливий її компонент, як глобальне політичне мислення.

У своєму розумінні глобальної держави М. Шоу спирається на уявлення про державу як територіально демарковану сукупність інститутів із відповідним персоналом, зосереджених у певному центрі, що забезпечує політичне управління з опорою на фактор сили й інші форми державної влади. Така концептуалізація глобальної держави надає М. Шоу підстави розглядати її вищим рівнем державної влади, конституційований національними державами так, що останні стають структурними компонентами глобалізованої цілісності, в якій домінувальна частина державної влади належить глобальній державі Заходу, що вміщує країни Північно-Атлантичного блоку, Японію, Австралію й Нову Зеландію. Під глобальною державою Заходу (GWS) мається на увазі «організа-

ція інтегрованої влади з повноваженнями силових рішень, що вміщує велику кількість держав і міжнародних організацій, статус яких визначений законним порядком» і «функціонує як єдиний центр військової державної влади стосовно інших центрів» [6, р. 119].

Крім GWS, М. Шоу виділяє ще два типи держав, що становлять основу таких центрів, зокрема «квазіімперіальні нації-держави», що вміщують держави не західного світу в Азії, Латинській Америці, Африці й на Близькому Сході, а також «нові прото- і квазідержави», представлені автономними регіонами й країнами колишнього радянського блоку або державами Африки, що беруть участь у конкурентній боротьбі за підвищення свого міжнародного статусу. Відносини влади, що складаються між цими трьома типами держав, розглядаються як основні, зважаючи на розуміння світового порядку. М. Шоу робить висновок про трансформацію міждержавних відносин і відносин між блоками держав так, що «екстернальні (зовнішні) міждержавні відносини трансформуються в інтернальні (внутрішні) відносини в рамках держави з новою формою влади, зокрема всередині глобального комплексу, що концентрує державну владу у формі, що відрізняється від традиційних форм державної влади, що спирається на принцип суверенітету» [6, р. 253].

Отже, теза М. Шоу про суть трансформації міждержавних відносин у сучасному світі багато

в чому відображає реалії процесу політичної глобалізації й належить до численних варіантів концептуального обґрунтування неоліберального, прозахідного бачення й розуміння процесу формування транснаціональної держави, що становить у певному розумінні основу політики забезпечення глобальної безпеки, що проводиться сьогодні під егідою США [5, р. 283].

У теоретичній площині не можна не помітити деяку однобічність державоцентристського інституціонального підходу М. Шоу, відповідно до якого зі всієї системи економічних, соціальних відносин і відносин у сфері культури пріоритет віддається інституціональному аспекту глобального політичного процесу як домінуючого, що і підпорядковує собі всі інші зв'язки й відносини. Теоретична конструкція М. Шоу вміщує сукупність концепцій та ідей реалізму, лібералізму, постмодернізму, інституціоналізму, при цьому вона є досить ідеологізованою.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Цілком очевидно, що наведені теорії ілюструють різнобарвну палітру концептуалізації глобальних процесів і пов'язану з ними проблему глобальної безпеки, чітко відображають прагнення визначити найбільш впливовий складник глобального політичного процесу або його нормативно-ціннісні чи інституціональні аспекти, що продовжують породжувати дискусію в цій науковій площині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jackson R. The Global Covenant: Human Conduct in a World of States. Oxford: Blackwell Publishers, 2000. 282 p.
2. Nef J. Human Security and Mutual Vulnerability: The Global Political Economy of Development and Underdevelopment / 2nd ed. Ottawa, 1999. 245 p.
3. Nye J. Soft Power. The means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004. 192 p.
4. Power Conflict in the Age of Transparency / Eds. Bernard I. Finel and Kristin M. Lord. New York: The Guilford Press, 2000. 233 p.
5. Reid T.R. The United States of Europe The New Superpower and the End of American supremacy. New York: The Penguin Press, 2004. 306 p.
6. Show M. Theory of the Global State: Globality as an Unfinished Revolution. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 279 p.
7. Slaughter A.-M. A New World Order: Princeton and Oxford Princeton University Press, 2004. 341 p.
8. Taylor M., Horgan J. Future Developments of Political Terrorism in Europe. The Future of Terrorism / Eds. Max Taylor and John Horgan. London: Routledge, 2001. 231 p.
9. Yashar D. Globalization and Collective Action. Comparative Politics. 2002. Vol. 34, № 3. P. 335–375.